

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

پایان نامه کارشناسی ارشد
مدرسی معارف اسلامی گرایش آشنایی با منابع اسلامی

بررسی حضور اجتماعی زن مسلمان در منابع اسلامی

استاد راهنما
دکتر ناهید مشائی

استاد مشاور
حجت الاسلام والمسلمین حسن نقی زاده

نگارش
معصومه ظهوری فرسنگی

مرداد ۹۰

تقدیم به:

پیشگاه ولی عصر صاحب الزمان که در اثر معاصی ما و شناختن وظیفه مان
و کوتاهی در پرورش نسل منتظر در پرده‌ی غیبت به سر می‌برند
و به اسوه و الگوی تمام زنان جهان فاطمه الزهراء سلام الله علیها؛

سپاس و حمد :

**مخصوص خدایی است که حرکت و تلاش و فعالیت هر موجودی
به حول و قوه اوست .**

**با قدردانی از تلاش‌های بی‌دریغ استاد گرامی و محترم سرکار خانم
دکتر مشائی و همچنین استاد گرانقدر حجه السلام و المسلمین حسن
نقی زاده که در راستای تحقیق کمک زیادی نمودند و
از زحمات همسر فداکار و مادر و فرزندانم که در این راه
مشکلات زیادی را تحمل نمودند .**

فهرست مطالب

۱ مقدمه
۲ کلیات
۲ تعریف و تبیین موضوع
۳ ضرورت تحقیق و هدف
۴ سئوال‌های اساسی تحقیق
۴ سئوال‌های فرعی
۴ فرضیه‌های تحقیق
۵ پیشینه تحقیق
۶ ساختار تحقیق

بخش اول : اسلام و مشارکت زن در جامعه

فصل اول : زن و آموزش

۹ ا - بررسی آیات و روایات در حوزه‌ی علم آموزی
۱۳ ب - علم آموزی زن در زمان پیامبر اکرم و ائمه اطهار (علیهم السلام)
۱۷ ج - علم آموزی و فمینیسم

فصل دوم: زن و اشتغال

۲۴ ا - مفهوم اشتغال
۲۵ ب - بررسی آیات و روایات در حوزه‌ی اشتغال
۳۰ ج - ضرورت‌های اشتغال

- د - فرصت‌های شغلی زنان ۴۰
- هـ - زن و هویت جدید ۴۴
- و - انگیزه‌های اشتغال ۴۶
- ز - اشتغال خانگی ۴۹
- ۱- تولیدات صنایع دستی ۵۰
- ۲- شغل خانه‌داری ۵۷
- ۳- اجره المثل ۶۶
- ز - اهمیت شغل مادری و همسری ۶۹
- ۱- نقش آرامش بخشی زن ۷۰
- ۲ - زن در نقش مادری ۷۸

بخش دوم: آداب مشارکت اجتماعی زن در آیات و روایات و تاریخ

فصل اول: کیفیت حضور مطلوب اجتماعی زن در آیات

- قرآن و کیفیت حضور مطلوب زن در جامعه ۹۴
- أ - فلسفه پوشش ۹۵
- ب - رعایت حریم در گفتار ۱۰۰
- ج - کنترل نگاه ۱۰۱
- د - رعایت عفت در رفتار ۱۰۳

فصل دوم: کیفیت حضور مطلوب اجتماعی زن در روایات

- أ - کنترل نگاه ۱۰۷
- ب - عدم اختلاط ۱۰۹

فصل سوم: گواه تاریخی بر حجاب زن

- سیری اجمالی بر تاریخ حجاب زن ۱۱۷
- أ - حجاب در تمدن‌ها ۱۱۹
- ب - زمینه‌های فطری تمایل انسان به پوشش ۱۲

بخش سوم: تکمله و نتیجه‌گیری تکمله: آسیب‌شناسی حضور زن در جامعه فصل اول: آسیب‌های فردی

- أ - خستگی مفرط ۱۲۶
- ب - تحقیر شخصیت زن ۱۲۷

فصل دوم: آسیب‌های اجتماعی

- أ - از هم پاشیده شدن نظام خانواده ۱۳۰
- ب - بالارفتن سن ازدواج ۱۳۶

فصل سوم: آسیب‌های اقتصادی

- أ - کمبود امکانات شغلی برای مردان ۱۳۹
- ب - تجمل‌گرایی و مصرف‌زدگی ۱۴۲

نتیجه‌گیری

- نتایج ۱۴۹
- کاربردهایی که از انجام این تحقیق متصور است ۱۵۱
- منابع ۱۵۳

چکیده:

اهمیت تحولات اجتماعی زنان در قرن اخیر به حدی است که در معیارهای بین المللی به عنوان شاخصی برای ارزیابی میزان پیشرفت یا عقب ماندگی کشورها مطرح شده و گاه به عنوان اهرم سیاسی بر ضد کشورهای مستقل مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. این گونه تحولات غربی با مبانی دینی ناسازگاری داشته و قابل جمع شدن نیستند.

اسلام برای نهاد خانواده به عنوان بنیاد اصلی نظام اجتماعی اهمیتی فراوان قائل است و زن را در کنار مرد رکن خانواده قلمداد می‌کند، هر انسان اندیشه ورز و منصفی با ملاحظه اوضاع نابسامان فرهنگی، اخلاقی جوامع معاصر تنها راه برون رفت از این اوضاع آشفته را احیای مجدد نقش خانوادگی زن می‌داند، با توجه به حضور حداکثری زنان در جامعه و به طور اخص در دانشگاه لازم است این حضور مورد بازخوانی قرار گیرد تا ضرورت‌های آن و آداب مشارکت و آسیب‌های آن به خوبی روشن گردد. با بررسی در قرآن و کتب حدیثی معتبر به این نتایج رسیدیم که این حضور باید قانونمند باشد و در صورت نیاز جامعه به زنان در شغل‌های مرتبط با بانوان باید اولویت را در نظر گرفت و زنانی پا به عرصه‌ی اجتماع بگذارند که علاوه بر آشنایی کامل با آداب حضور اجتماعی زن، ضمن توانمند بودن، از اوقات فراغت بیشتری در خانواده بهره‌مند باشند تا حضورشان باعث تزلزل بنیان خانواده و ناامنی و آشفته‌گی در اجتماع نشود. حضور مثبت، فعال، کار آمد زن در خانواده خود نوعی حضور اجتماعی با ساختاری زیباست که باید با دید ارزشی به آن نگاه کرد.

کلید واژگان:

زن مسلمان، زن در جامعه، خانواده، آداب مشارکت، منابع اسلامی

مقدمه:

اسلام می‌خواهد که انسان اعم از مرد و زن، فرزندان، خانواده‌ها سعادتمند باشند. ولی در سعادتمندی انسان، اسلام برای زن نقش ویژه‌ای قائل است.

نقش زنان در عالم از ویژگی خاصی برخوردار است، صلاح و فساد یک جامعه از صلاح و فساد زنان آن جامعه سرچشمه می‌گیرد زن یکتا موجودی است که می‌تواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتشان یک جامعه بلکه جامعه‌ها به استقامت و ارزش‌های والای انسانی کشیده شوند و می‌تواند بالعکس آن باشد. با توجه به این‌که انقلاب اسلامی ایران مناسب‌ترین فرصت را برای تعالی انسان و بهترین امکانات مکانی - زمانی و اعتقادی را درباره تحول و تربیت زن فراهم کرده است و از طرفی تهاجم فرهنگی غرب برای اضمحلال فرهنگ انقلاب به خطری جدی برای جوانان مسلمان اعم از دختر و پسر تبدیل شده است و با فشار هر چه بیشتر ادامه دارد « زن مسلمان پس از انقلاب در مقایسه با مسیری که باید طی کند دارای مراتب بالایی از رشد است ولی هرگاه با آنچه حتی در این مدت [۳۲] سال عمر انقلاب باید کسب می‌کرد مقایسه شود سیر او صعودی نبوده است»^۱ به خصوص رسوخ تدریجی نگاه سنت‌گرا، تجمل و جدایی از ارزش‌های اصیلی نظیر سادگی در زندگی و پرداختن به اهداف عالی نظیر ایثار و اصرار بر استقرار عدالت اجتماعی خطر بازگشت به گذشته‌ی بی‌هویت را حتی با ظاهری اسلامی و با حجاب اسلامی ایجاد کرده است.

فاصله‌ی طولانی بین زن در اسلام و زن در بین مسلمانان وجود دارد. به راستی جنبش احقاق حقوق زن در مغرب زمین تا چه حد توانسته هویت واقعی زن و حقوق مبتنی بر

۱- ایروانی، شهین، *تحلیلی بر سرگذشت تاریخی زن*، ص ۱۰۹.

طبیعت و واقعیت او و نسبتش با عالم هستی را دریابد. لذا ضرورت دارد که حضور اجتماعی زن را در تفکر ناب اسلامی در آیات و روایات مورد بررسی قرار دهیم.

اگر احساس شود که در جامعه نسبت به یک جنس ستم مضاعفی صورت می‌گیرد طبیعتاً باید تلاش مضاعفی برای رفع ستم بشود اما راه این ستم زدایی تبلیغ افراطی زن سالاری نیست چرا که با این کار در واقع پاسخ یک اشتباه را با اشتباهی دیگر داده‌ایم.

کلیات

تعریف و تبیین موضوع

در طول سه دهه‌ی گذشته حضور اجتماعی زن در کشور ما شکل تازه‌ای به خود گرفت و اصلاحاتی انجام شد ولی رفته رفته با دور شدن از مفاهیم اصیل قرآن و گرفتار آمدن در دام فمینیسم، به گونه‌ای تفسیر به رأی‌هایی از قرآن و احادیث صورت گرفت، این حضور دراندیشه‌ی اسلامی باید مورد ارزیابی قرار گیرد تا ضرورت‌های حضور اجتماعی زنان و آداب مشارکت و پیامدهای منفی و آسیب‌های اجتماعی به خوبی روشن گردد، رهبران نظام اسلامی و روشنفکران مسلمان همواره بر لزوم مشارکت اجتماعی زنان پای فشرده و زمینه‌سازی مناسب برای دستیابی به این مهم را خواستار شده‌اند ولی متأسفانه دستگاه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور تاکنون الگویی از مشارکت اجتماعی زنان متناسب با کارکردها، ویژگی‌های زنان و هماهنگی با موقعیت خانوادگی زنان ارائه نکرده است.

استقبال گسترده و چشم‌گیر زنان از علم آموزی و افزایش جمعیت زنان فارغ التحصیل و توانمند در رشته‌های مختلف علمی از یک سوء و تبلیغات گسترده و بازار داغ اشتغال زنان به فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی در بیرون از خانه از سوی دیگر سبب حضور گسترده زنان و دختران در عرصه‌های گوناگون اجتماعی اقتصادی فرهنگی و استخدام آنان در مراکز علمی و نهادها و ادارات دولتی و کارگاهها و کارخانه‌ها

و شرکت‌های اقتصادی خصوصی و دولتی گردید این امر که به طور طبیعی لوازمی همچون رفت و آمد زنان در عرصه‌ی عمومی، تعامل و ارتباط با مردان، ترک خانه در ساعاتی از شبانه‌روز و فاصله گرفتن از فرزندان را در پی داشت تغییراتی در روابط همسران، مادران، فرزندان پدید آورده و سبب تحولاتی در خانواده، روابط همسران، فرزندان و نیز در زندگی اجتماعی انسان‌ها شده است. این تحقیق درصدد است براساس متون اسلامی به این مسئله پاسخ دهد که در نگاه اسلامی حضور زن در جامعه چه وقت و به چه شکلی باید صورت پذیرد؟ با توجه به این که حضور زن در جامعه معمولاً با پاره‌ای از پیامدهای ناگوار همراه است اسلام برای جلوگیری از آن چه تمهیداتی پیش‌بینی کرده است؟ چگونه می‌شود زنان را از سر درگمی در هنگام مواجهه با تعارض دو حوزه خانه و اجتماع نجات داد؟

ضرورت تحقیق و هدف

بر مبنای مکتب اسلام، خانواده بنیادی‌ترین واحد جامعه می‌باشد و طبق اصل ۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «تمام قوای کشور و دستگاه‌های اجرایی باید به این واحد بنیادی توجه داشته باشند و سعی خود را در حفظ قداست و تحکیم روابط این واحد به کارگیرند.»^۱ نقش محوری زن در آرامش دادن به خانواده و به تکامل رسیدن آن و در نتیجه تکامل جامعه بر احدی پوشیده نیست، قداست مقام مادری و تربیت نسل آینده با عنایت به اهمیت نقش زنان در فرآیند رشد فرهنگی جامعه در کنار خانواده باید در نظر گرفته شود لذا بررسی حضور اجتماعی زن مسلمان یکی از ضرورت‌های فرهنگی است، این که مرزبندی مشخص و معینی صورت گیرد تا ضرورت‌های حضور زن در اجتماع روشن شود و زن مسلمان جامعه‌ی ما از این دوراهی‌ها در انتخاب رشته، شغل، ازدواج، رهایی پیدا کند، با توجه به روند رو به رشد مشارکت زنان در جامعه باید این موج هدایت شود تا به بیراهه نرود و در مسیر اصلی خود حرکت کند. بالا بودن درصد بیکاری جوانان، افزایش یافتن سن ازدواج، تحصیل در رشته‌های نامربوط، رشد طلاق و از هم پاشیدگی کانون‌های گرم

^۱ - محمد یزدی، شرح و تبیین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۴۷.

خانواده، تجمل‌گرایی، مصرف‌زدگی، روابط نامشروع و مسائل و مشکلات به دنبال آن انگیزه‌ای شد که به بررسی این موضوعات پرداخته و اکاوی صورت گیرد و با عنایت به قرآن و حدیث راهکارهایی ارائه شود.

سؤال‌های اساسی تحقیق

- ۱- از نظر قرآن و روایات حد و مرز حضور اجتماعی زن مسلمان کجاست؟
- ۲- آیا رواست زنان به این دلیل که نیمی از جمعیت هر کشوری را تشکیل می‌دهند باید همانند مردان و در همه‌ی مشاغل و در همه‌ی صحنه‌ها بدون هیچ محدودیتی حضور یابند و آیا باید به زنانی که نیروی عظیم عاطفی و روانی جامعه هستند با دید اقتصادی نگاه کرد؟
- ۳- و بالاخره آیا اختلاط زن و مرد به شکل رایج و در سال‌های اخیر در کشور ایران با آموزه‌های اسلامی سازگار است؟

سؤال‌های فرعی

ارتباط زن و مرد در جامعه و تعامل آنان از نظر اسلام چگونه است در صورت جواز آیا حد و مرزی دارد یا نه؟

آیا زن می‌تواند هرگونه فعالیت اقتصادی داشته باشد؟ آیا در اسلام اشتغال انسان‌ها به فعالیت اقتصادی زنانه و مردانه تقسیم شده است. برای زن فعالیت اقتصادی خاصی مجاز است یا زن نیز مثل مرد می‌تواند هر شغلی را در جامعه اختیار کند؟

زن به طور طبیعی در مقام مادر و همسر مسئولیت تربیت نسل و فرزند را برعهده دارد از این رو جمع میان تلاش اقتصادی و مسئولیت خطیر مادری و همسری چگونه برای وی میسر است و در صورت تزاحم کدام یک مقدم است؟

طبق گفته مقام معظم رهبری که فرموده‌اند: «شما باید ببینید زن به جهت زن بودن چه تکالیفی دارد و برای تحمل این تکالیف احتیاج به چه هدایت‌هایی دارد؟ چه توصیه‌هایی باید به زنان شود و چه قوانینی لازم است؟»^۱

۱- زن ریحانه آفرینش، مجموعه دیدگاه‌های مقام معظم رهبری پیرامون زن. ص ۳۴.

فرضیه‌های تحقیق

۱- با توجه به آیات و روایات حضور اجتماعی زن باید قانونمند باشد و در صورت نیاز جامعه به زنان در شغل‌های مرتبط با بانوان باید اولویت را در نظر گرفت و زنانی پا به عرصه‌ی اجتماع بگذارند که یا فارغ از مسائل همسررداری تربیت فرزند و خانواده باشند یا با کمک تسهیلات ویژه توانایی سامان دادن به هر دو محیط را داشته باشند .

۲- باید به ضرورت‌های اشتغال زنان جهت داد و از رفتن دختران به رشته‌هایی که نیاز جامعه زنان نیست جلوگیری به عمل آورد تا راه برای مردان که از نظر اسلام و جوب نفقه را برعهده دارند مهیا شود . حضور مثبت، فعال ، کارآمد زن در خانواده خود نوعی حضور در اجتماع است و باید با دید ارزشی به آن نگاه کرد و خانه‌داری را نوعی اشتغال مقدس به حساب آورد و در صورت تمکن همسران ، از آن‌ها حقوق دریافت نمایند.

۳- متأسفانه با نفوذ تفکرات فمینیستی شکل رایج حضور زنان مطلوب اسلام نیست، آموزه‌های اسلامی عدم اختلاط زن و مرد را، اولویت حضور قرار داده، که رعایت نکردن آن باعث ناامنی و آشفتگی در جامعه و خانواده می‌شود .

پیشینه تحقیق

در مورد حضور اجتماعی زنان کتاب‌ها و مقالات زیادی نوشته شده است : مانند حضور اجتماعی زن یا پرده‌نشینی نوشته دکتر سهیلا جلالی کندری، مشارکت زنان و دولت هفتم زیر نظر دفتر زنان ریاست جمهوری، مجموعه مقالات شخصیت و حقوق زن در اسلام، شخصیت زن در قرآن و کتاب مقدس نوشته دل‌آرا نعمتی ، که در این اواخر نوشته شده‌اند و بیشتر درصدد توجیه روایات و بعضاً آیات قرآن برآمده‌اند و با عناوینی چون نجات زنان از دام اندیشه‌های متحجرانه و متجدد مآبانه و معرفی زن مسلمان به عنوان زنی اجتماعی ، متفکر، مدیر، آزاده و با وقار، متین، عفیف ، محور خانواده او را به سردرگمی دچار کرده‌اند که به تناقض میان دو حوزه خانه و اجتماع منجر شده است .

در مقابل کتاب‌هایی مانند نظام حقوق زن در اسلام شهید مطهری، اسلام و تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای اجتماعی حسین بستان، حجاب و حقوق زن در ترازوی اندیشه‌ی دینی مهدی طیب، جستاری در هستی‌شناسی زن اسدالله جمشیدی، نابرابری جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم حسین بستان، بی‌طرفانه به مسائل مربوط به زنان پرداخته‌اند که جای تقدیر دارند. اما به طور واضح راهکارهایی ارائه نشده که زن در هر مقطعی چگونه به وظیفه‌ی اصلی خودش پی‌برد، لذا جای خالی این مطلب در این‌گونه کتاب‌ها دیده می‌شود. به مسائلی از قبیل: این‌که زن در هر مقطعی از زندگی در ابتدای زناشویی، سال‌های اول تولد فرزند و این‌که در چه مشاغلی می‌تواند وارد اجتماع شود در جایی پرداخته نشده است.

نگاهی کلی به بخش‌ها و فصل‌ها

بر این اساس بخش اول تحقیق در مورد نظر اسلام در مورد مشارکت زن در جامعه نظری انداخته شده و در دو فصل به بررسی آیات و روایات در حوزه علم آموزی و حوزه‌ی اشتغال می‌پردازد.

در این فصول به مسائلی همچون فضیلت علم آموزی ضرورت‌های اشتغال زنان اشتغال خانگی و اهمیت شغل مادری و همسری پرداخته می‌شود.

در بخش دوم، کیفیت حضور اجتماعی مطلوب زن در آیات و روایات در قالب دو فصل بازگو شده ضمن این‌که در آخر این بخش گواهی تاریخی بر حجاب را به طور اجمالی آورده‌ایم و از پوشش در نظام فطرت، حجاب در رفتار و گفتار بحث می‌شود.

در بخش پایانی حضور زن در جامعه مورد آسیب‌شناسی قرار گرفته در سه فصل به آسیب‌های فردی آسیب‌های اجتماعی و آسیب‌های اقتصادی می‌پردازد که از جمله خستگی مفرط، تحقیر زن، از هم پاشیده شدن نظام خانواده بالارفتن سن ازدواج تجمل‌گرایی و مصرف زدگی و مسائلی از این قبیل بررسی می‌شود. در پایان نتایج و کاربردهایی که از این تحقیق متصور است ملاحظه می‌شود. امید که مورد قبول و رضای حق تعالی واقع شود.

بخش اول

نظر اسلام در مورد مشارکت زن در جامعه

فصل اول: زن و آموزش

فصل دوم: زن و اشتغال

فصل اول

زن و آموزش

أ - بررسی آیات و روایات در حوزه‌ی علم آموزی

ب - علم آموزی زن در زمان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) و ائمه اطهار (علیهم السلام)

ج - علم آموزی و فمینیسم

فصل اول : زن و آموزش

أ - بررسی آیات و روایات در حوزه‌ی علم آموزی

در این فصل نخست به بررسی آیات و روایات در حوزه‌ی علم‌آموزی، آنگاه به چگونگی حضور زنان در عرصه علم در زمان پیامبر اکرم و ائمه اطهار و سرانجام به علم‌آموزی از نگاه فمینیسم خواهیم پرداخت .

متون دینی ما لزوم فراگیری دانش و معرفت آموزی را مانند نماز، روزه و حج ، جزء فرامین دینی شمرده در همین راستا برای عالمان و دانش‌آموختگان ارزش والایی قرار داده است :

« يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ »^۱

«خدا مقام اهل ایمان و دانشمندان شما را در(دو جهان) رفیع گرداند خدا به هر چه

کنید به همه آگاه است.»

و در جای دیگر با زبان استفهام ارزش علم را یادآوری می‌شود که انسان به خود آمده

و در این مورد به تفکر وادار شود .

^۱ - سوره مجادله، آیه ۱۱ .

« قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ »^۱
 «بگو: آیا آنان که اهل علم و دانشمند با مردم جاهل نادان یکسانند؟ منحصرأ خردمندان

متذکر این مطلبند.»

خداوند آن زمان که رسول خاتم را برگزید او را با ندایی مخاطب قرار داد که در تاریخ پیامبران نظیر نداشت، رشته پیوند و حیانی پیامبر با خداوند متعال با فرمان إقرأ برقرار شد.

«اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»^۲

از اساسی‌ترین کارهای پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله و سلم - تلاش برای ریشه کن نمودن جهل و نادانی و شکوفایی عقل و فطرت آنها بوده است، هیچ جامعه‌ای در مسیر اصلاح به سامان نخواهد رسید مگر آن‌که یکایک افراد آن اعم از زن و مرد از علم، اخلاق و فرهنگی متعالی بهره‌مند گردند.

قرآن کریم محور اتباع و پیروی آدمیان را علم و آگاهی قرار داده است:

« وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ »^۳

«و (ای انسان) هرگز آنچه را که بدان علم و اطمینان نداری دنبال مکن.»

قرآن گمراهی افراد را در اثر ندانستن می‌داند و می‌فرماید:

« وَإِنْ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ »^۴

«بسیاری از مردم به هوای نفس خود از روی جهل (دیگران را به گمراهی کشند).»

همانطور که در آیات مشاهده شد، خداوند برای علم و علم‌آموزی و عالمان اهمیت

زیادی قائل شده این مسئله مهم در روایات نیز رؤیت می‌شود.

رسول خدا - صلی الله علیه و آله و سلم - فرمود:

« أَكْثَرُ النَّاسِ قِيَمَةٌ أَكْثَرُهُمْ عِلْمًا وَأَقَلُّ النَّاسِ قِيَمَةً أَقَلُّهُمْ عِلْمًا »^۱

^۱ - سوره زمر، آیه ۹.

^۲ - سوره مبارکه علق، آیه ۱.

^۳ - سوره اسراء، آیه ۳۶.

^۴ - سوره انعام، آیه ۱۱۹.

« پرارزش ترین مردم، دانشمندترین و کم ارزش ترین مردم نادان ترین ایشانند .»

امام علی - علیه السلام - :

« بِالْعِلْمِ تَكُونُ الْحَيَاةُ »^۲

« زندگانی به دانش است .»

« مَنْ حَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعُ »^۳

« هر آن کسی که در راه جستجوی علم از خانه خارج شود تا زمانی که به خانه برگردد

در راه خداست . »

« أَغْدِ عَالِمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا أَوْ مُسْتَمِعًا أَوْ مُحِبًّا وَلَا تَكُنْ خَامِسَهُ فَتَهْلِكَ »^۴

« همواره بکوش یا عالم باشی یا فراگیرنده علم یا شنونده علم باشی، و یا این که علم را

دوست بداری و سعی کن که از گروه پنجم نباشی که هلاک خواهی شد .»

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم -

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ »^۵

« جستجوی دانش بر هر مرد و زن مسلمانی واجب است .»

و همینطور فرموده اند :

« مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَتَّقَهُ فِيهِ وَ لَا مُؤْمِنَةٍ وَ لَا حُرٍّ وَ لَا مَمْلُوكٍ إِلَّا وَ اللَّهُ عَلَيْهِ حَقٌّ وَاجِبٌ أَنْ يَتَعَلَّمَ

مِنَ الْعِلْمِ وَ يَتَفَقَّهُ فِيهِ »^۶

در مستدرک این روایت با کمی اختلاف آمده:

^۱ - صدوق (ابن بابویه) محمد علی، ترجمه و شرح من لایحضر الفقیه، ج ۶ ص ۳۴۰، ح ۵۸۴۰.

^۲ - آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، فصل ۱۸ حدیث ۴۱ ص ۳۳۱.

^۳ - العاملی، زین الدین بن علی بن احد، منیه المرید فی آداب المفید و المستفید، ص ۲۶ و ۱۰۱.

^۴ - کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱، ص ۴۱.

^۵ - همان، با ترجمه و شرح فارسی محمد باقر کمره ای، ج ۱، ص ۸۲؛ الامام جعفر صادق، مصباح الشریعه، ص

۲۲. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۷، ص ۲۴۹، ح ۲۱۲۵۰ مجلسی، محمد باقر،

بحار الانوار، ج ۱، باب ۱ فرض العلم، ص ۱۷۷.

^۶ - الطبرسی الفضل بن الحسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱ - ۲، ص ۷۸۲.

« ما مِنْ مُؤْمِنٍ ذَكَرَ أَوْ أُنْتِيَ حُرًّا أَوْ مَمْلُوكٍ إِلَّا وَ اللَّهِ عَلَيْهِ حَقٌّ وَاجِبٌ أَنْ يَتَعَلَّمَ مِنْ الْقُرْآنِ وَ يَتَفَقَّهُ فِيهِ »^۱.

« هیچ چیز مرد و زن مؤمنی و هیچ ازاد و بنده‌ای نیست مگر آن که حقی واجب از جانب خدا بر گردن اوست و آن آموختن دانش و تفقه در آن است. »

در برخی از کتب روایی اختلافی در نقل روایت *طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ* با حذف کلمه *مُسْلِمٍ* مشاهده می‌شود. در صورت صحیح بودن روایتی که در آن به مسلم اشاره نشده است، آیا علم آموزی مخصوص مردان است و زنان نیازی به کسب علم ندارند؟

«اسلام مرد و زن را در تدبیر شئون زندگی بوسیله کار و اراده مساوی می‌داند از اینرو هر دو در تحصیل احتیاجات زندگی و آنچه مایه‌ی قوام حیات انسانی است یکسان می‌باشند، تحصیل علم و دانش از احکامی است که زن و مرد در آن مشترک می‌باشند و هرگز دین مبین اسلام جنسیت را سدّ راه دانش اندوزی نمی‌داند.»^۲

البته همانطور که در روایت قبل دیدیم یا روایتی که در ذیل می‌آوریم در بعضی جاها خطاب مستقیم به زنان است :

خداوند به حضرت آدم در ابتدای خلقت می‌فرماید:

« رَضِيَ أَنْ تُعَلِّمَهَا مَعَالِمَ دِينِي »

«خشنودی من در این است که به حوا دانش دین بیاموزی»^۳

در تمام آیات و روایاتی که درباره‌ی تحصیل علم و دانش وارد شده است همانند « يَا أَيُّهَا النَّاسُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا » عمومی است و شامل زن‌ها هم می‌شود .

بعضی عمومات و کلیات از تخصیص ابا دارد و لحن و بیان به گونه‌ای است که قابل تخصیص نیست و مطلب آن‌چنان است که برای عقل قابل تبعیض نمی‌باشد مثلاً در مورد

^۱ - نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۴، ص ۲۳۲.

^۲ - ر.ک طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه استاد محمد تقی مصباح یزدی، ج ۲، ص ۳۸۲ و ۳۸۳.

^۳ - صدوق، محمد بن ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۱۲۱.